

יארוסלב סייפרט: פרס-נובל לספרות הצ'כית

יהודה להב

יארוסלב סייפרט Jaroslav Seifert

מ אז ומתמיד נודעה משמעות פוליטית להענקת פרס-נובל לספרות לסופר סובייטי או מזרח אירופי. בוריס פאסטרנאק, אלכסנדר סולז'ניצין, מיכאיל שולוחוב, צ'סלב מילוש — מתן הפרס לכל אחד מהם גרר אחריו ויכוח ומחלוקת פוליטית במהותה. גם לפני מלחמת העולם השנייה, הפסיחה על מכסים גורקי והענקת הפרס לסופר הגולה איוואן בונין עוררה פולמוס פוליטי חריף.

גם בתוקף הנסיבות הכלליות, וגם על רקע אישיותו ופועלו של המשורר הצ'כי יארוסלב סייפרט, יש משום משמעות פוליטית בהענקת פרס-נובל לספרות לשנת 1984 לר. שכן, סייפרט הוא — אולי בעל כורחו — אישיות פוליטית. השקפתו החברתיות והפוליטיות שזורות ללא-הפרד בחייו, במעשיו וגם בשירתו. חלפו למעלה מ-50 שנה, מאז היה סייפרט חבר מאורגן במפלגה כלשהי. הוא פרש ב-1929 מן המפלגה הקומוניסטית הצ'כוסלובקית, על רקע הגילויים הראשונים של הנטיות הסטאליניסטיות בשורותיה. אולם הוא לא פרש מן המעורבות החברתית ואין לו כמעט שיר, שלא שואף לדקדוק מתוכו השקפתו הסוציאליסטיות, ההומניסטיות והדמוקרטיות.

ב-1969, דווקא לאחר הפלישה הסובייטית לצ'כוסלובקיה נטל על עצמו את תפקיד יושב-ראש אגודת הסופרים, כדי שבתוקף מעמדו ויוקרתו ישמש לה מגן — עד כמה שאפשר — מפני המזימות והרדיפות של השלטונות. וב-1977 חתם ללא היסוס, בין הראשונים, על "אמנת 77" לזכירת האדם, אף שהיה מודע לכך, שפירוש חתימתו הוא השתקתו הכמעט מוחלטת בארצו.

אין ספק, איפוא, שבהענקת פרס-נובל לספרות ליארוסלב סייפרט יש גם משום הבעת עמדה פוליטית, הבעת תמיכה בשאיפות הצ'כים והסלובקים לחירות ולדמוקרטיה, ואין להצטער על כך, בכל זאת, הדגש צריך להיות על התייבה "גם": גם הבעת עמדה פוליטית, ואולם בחירתה של ועדת הפרס היתה הפעם בהחלט מוצלחת ומוצדקת גם מנקודת ראות ספרותית טהורה.

הדור של קארל טייגה

סייפרט נולד בפראג בשנת 1901 ואת שיריו הראשונים פירסם מיד בתום מלחמת העולם הראשונה. קובץ שיריו הראשון, "עיר בדמעות" יצא לאור ב-1921. היתה זו תקופה תוססת ומסעירה של ראשית העצמאות הלאומית הצ'כוסלובקית, וכפי שרבים האמינו, גם ראשית המהפכה הסוציאליסטית. קבוצת "דבייטסיל", שסייפרט נמנה עם מייסדיה היתה מיווג מיוחד במינו של נטיות אוונגרדיות עם שאיפה ליצירת ספרות פרוליטרית, של ליריקה עם להט מהפכני. הנציג הבולט ביותר של "דבייטסיל" היה המשורר יורי וולקר (שמת בגיל 24, אך הניח אחריו יצירה ענפה, המוכרת ואהובה עד היום). אך הרוח החיה והמתסיסה בקבוצה היה האינטלקטואל בעל ההשכלה המדוימת בהיקפה, קארל טייגה. בספר זכרונותיו מדגיש וחוזר ומדגיש יארוסלב סייפרט, כי הכינוי הנאה לבני-דורו הוא לא-דווקא "הדור של יורי וולקר", כפי ששגור בפי רבים, כי אם "הדור של קארל טייגה". טייגה עצמו הוקע על-ידי העסקנים הרומנטיים בשנים הראשונות לאחר מלחמת העולם השנייה, הושק ונרדף ומת ב-1951. בשנות ה-20 הראשונות היה זה ראשית-כל טייגה, שבאמצעותו הגיעה לחוגי האמנים הצ'כיים הצעירים כשורת האונגרדיזם, הסייריאליזם, הדאדאיזם ונוצרה

בקירובם פתיחות לזרמים המודרניים באמנות, שבמרצת הזמן הצמיחה את ה"פואטים" — גירסה צ'כית מיוחדת של השירה המודרנית. פאריס היתה מכה של האמנים הצ'כיים הצעירים ואפולוניה היה נביאה של הדת המודרנית. סייפרט הושפע בשירתו על-ידי אפולוניה אולי יותר מכל שאר חברי קבוצתו.

"דור-המדינה" הצ'כי

סייפרט וחבריו היו, למעשה, הדור הספרותי הראשון, שהופיע בחיי הספרות והאמנות לאחר כינון העצמאות הצ'כוסלובקית, כאשר לא נערמו עוד מכשולים מלאכותיים על דרך התפתחותה של התרבות הלאומית. הם תרמו תרומה מכרעת להתפתחותה. בלגדיהם התרבות הצ'כית לא היתה מה שהיא ואפילו השפה הצ'כית לא היתה מה שהיא כיום. השפעה זו כל כך בולטת ובלתי-מוטלת בספק, שיצירתו של סייפרט נשארה בספריה-הלימוד גם בשנים, בהן נמחק מכלי-התקשורת שמו של סייפרט האדם.

יארוסלב סייפרט ובני דורו הביאו לשילובה של התרבות הצ'כית בקונטקסט האירופי הכללי ובזרמים המודרניים בתוכה. זה חל לא רק על השירה, אלא גם על הציור, הפיסול, התיאטרון וגם על הקולנוע. ספריו של מילאן קונדרה או סרטיו של מילש פורמן (אם לנקוב בשמות אחדים מני רבים), הנחשבים לאוצרות בסיסיים של התרבות האירופית והעולמית, הם גולת-ההכותרת של תהליך, שיארוסלב סייפרט ובני-דורו היו חוליותיו החיוניות, אולי החשובה ביותר.

ביצירתו של סייפרט עצמו חלה כמרצת השנים התפתחות מעניינת, מן המפורש אל המרומז, מן הכללי אל האישי. הליריקה היתה מאז ומתמיד המאפיין הייחודי של סייפרט, בהשוואה עם נציגים אחרים של השירה הצעירה משנות ה-20. אולם, בעוד שבעבר היתה הליריקה כפופה למסר הסוציאלי, ואף המהפכני בשירתו, בשנים מאוחרות יותר מבצבץ המסר הסוציאלי, החבוי במעמקים בשירתו הלירית.

אפשר להיווכח בכך על-ידי השוואת שירו "מתרחותן אהבה" עם אחד משיריו האחרונים מן הספר "עמוד הדבר" (1977). (התרגומים משיריו במאמר זה הם מילוליים בלבד):

אם בגלל האהבה ראשי מסתחרר
ושנתי נודדת בלילות עצובים,
אם ימים ארוכים מאהבה איאנק
דמעות שוטפות את עיני,
אלי-נא תחששו, ידידי, שהתלהטות אהבתי
תשכיח מליבי את היקר לי ביותר,
את יגון האביונים ומצוקתם, ושהאהבה תמנע ממני
להעלות אל-על את לפיד התקוות.
לא ולא: לעניינים גדולים יוצא ליבי
וגם אם אהובתי במלוא העוצמה
תשלב ידיה סביב צווארי,
וגם אם תשוקתי בעוז תמשכני אל חיקה,
אל המיתרסים, אל המיתרסים בבוא המהפכה
עם אהובתי יד-ביד נצעד.

כשיר מ-1977 מופיעה דילמה שונה: עדיפות הנאמנות לאהבת ארץ-המולדת לעומת אהבת נשים. אך העיבוד שונה מסודרו:

כל חיי הייתי טאמן לאהבה.
ואם ידי אשה הן יותר מכנפיים,
מה הן רגליה?
כה אהבתי לבחון את עוצמתן,
המעודנת בלחיצתן.
תמחצנה-נא, איפוא, ברכיהן
את ראשי. ארצה בכך!...

בעיניים פקוחות
עברתי ברחבי ארץ זו.
יפה היא. הלא ידעתם.
היא היתה לי יותר מכל האהבות
גם יחד
ולפיתתה נמשכה כל החיים.
בימי רעב
הזינה אותי יום-יום
בדברי שירתה.

הבית האחרון של השיר הוא פולמוס פוליטי כמעט גלוי עם הסופרים, שלאחר הפלישה הסובייטית ביכרו להגן מצ'כוסלובקיה — באמצעות דימוי פוליטי מובהק:

אלה שהלכו מאן
והתפזרו בארבע כנפות,
אולי כבר למדו:
נורא העולם!
אין הם אהבים ואינם נאהבים.
אנו לכל הפחות אהבים.
תמחצנה-נא, איפוא, ברכיה
את ראשי.

פרעון חוב לתרבות הצ'כית

יארוסלב סייפרט הוא הסופר הצ'כי הראשון, שזכה בפרס-נובל. הפרס ניתן ליחיד, אך כל יחיד הוא גם בן לעמו וביטוי לערכיו התרבותיים. תרומת עמו של סייפרט, אותו עם קטן במרכז אירופה לתרבות העולמית הוא — כפי שאוהבים לומר עתה — "מעל ומעבר", גם בלי פרס נובל. כמה וכמה מנציגיו הטביעו על עולם-התרבות חותם עמוק וקבוע בהרבה מאשר אחדים מתחני פרס-נובל. די להזכיר בהקשר זה את יארוסלב האשק, או את קארל צ'אפק, שלא לדבר על פראנץ קאפקה (שלא כתב אמנם צ'כית, אבל שורשי חווייתו מעוגנים בקרקע המציאות של פראג, על התרבות הצ'כית-גרמנית-יהודית שלה).

הענקת פרס-נובל ליארוסלב סייפרט הוא על-כן גם מעין פרעון-חוב, אולי קצת מאוחר, בוודאי חלקי. לתרומת עמו לאוצר התרבות העולמית.